

SLOVENIJA IN JUGOSLAVIJA – DILEME GOSPODARSKEGA PROSTORA

POVZETEK

Prav nič posebno izvirno ni že uvodoma zapisati ugotovitev, da je bila jugoslovanska država že ob svojem nastanku milo rečeno silno neizenačena. Različna preteklost, to je pripadnost različnim državnim skupnostim, pripadnost različnim tradicijam, kulturnim in civilizacijskim krogom je že ob prvih začetkih skupnega življenja v novi državi vnašala seme nenehnih konfliktov, če ne razdora.

Različni vstopni/izhodiščni položaji so določali tudi relativnostni gospodarski položaj posameznih jugoslovanskih pokrajin v jugoslovanskem nacionalnem gospodarskem prostoru. S to trditvijo vzpostavljamo korelacijo med relativnostnim gospodarskim položajem in prevladujočo oziroma prevladujočimi percepcijami jugoslovanskega ekonomskega prostora v času in prostoru. Prav gotovo pa že na tem mestu ni odveč opozorilo, da ekonomski vidik pri vstopanju Slovencev v jugoslovansko državo ni igral velike vloge, kar pa seveda še zdaleč ne pomeni, da kasneje ni bilo drugače.

V času med obema vojnama bi bilo težko najti koga, ki ne bi priznaval pomena jugoslovanskega trga za slovensko gospodarstvo. Nasprotno, pohvalnih in odobravajočih je bilo zelo veliko, saj je šel v prid domači gospodarski podjetnosti. Vsekakor pa ne smemo idealizirati podedbe. Obstajalo je tudi nezadovoljstvo in to kar precej razširjeno. Fiskalno področje je bilo že tako, pridruževal pa se je tudi občutek prikrajšanosti na področju javnih naročil, zlasti vojaških nabav, in državnih investicij. Čeprav so slutili, da se neto odliv iz Slovenije povečuje v tridesetih letih, pa so presojali, da je v končnem bilanca še vedno ugodna.

Centralizmu in državnemu intervencionizmu v Sloveniji niso bili naklonjeni. Od tod izvirajo želje po večji decentralizaciji države. Najbolj se je to pokazalo ob ustanovitvi posebne hrvaške enote, Banovine Hrvaške. Takrat je tudi v Sloveniji nastal projekt posebne slovenske enote, Banovine Slovenije. Njeno gospodarsko utemeljitev je podal Andrej Gosar, ki je odločno zavračal pomisleke, da sprememb ne bi smeli terjati zaradi bojzani pred izgubo trga. Tovrstna svarila so prihajala iz vrst gospodarstvenikov. Jasno je opozoril, da zaradi kratkoročnih gospodarskih koristi ali morebitnih izgub na drugi strani, ni mogoče vnaprej zavračati ali zavreči zahtev po decentralizaciji države. Interesi skupnosti so nad interesi posameznih podjetij oziroma podjetnikov. Gosar je naredil korak naprej in povsem nedvoumno zatrdil, da je edina pot za dolgoročno ohranjanje ali večanje slovenskega deleža na jugoslovanskem trgu ravno reforma države v smeri decentralizacije, tudi na gospodarskem področju.

* dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
PhD, Senior Scientific Collaborator, The Institute of Contemporary History, SI-1000 Ljubljana,
Kongresni trg 1
E-mail: zarko.lazarevic@inz.si

ABSTRACT

SLOVENIA AND YUGOSLAVIA – DILEMMAS OF THE ECONOMIC SPACE

It does not appear exceptionally resourceful to state at the very beginning of this paper that the Yugoslav state was, from the moment when it was first established, extensively unequal, to put it mildly. Historical differences, or, in other words, different national communities, traditions as well as cultural and civic environments set to cause conflicts, if not even rupture, as early as the nations started to live together in the newly-formed state.

Different entering positions also defined relativity in the economic situations in individual Yugoslav regions embedded within the Yugoslav national-economic environment. This means we are establishing a correlation between the relative economic status and the prevailing perception(s) of the Yugoslav economic environment in time and space. At this point, it would definitely be wise to mention that the economic aspect of Slovenia becoming part of the Yugoslav state had no particularly important role. Of course, this does not suggest the case was not the opposite later on.

Between the two world wars it would have been difficult to find anyone who would not have recognised the importance the Yugoslav market had for the Slovene economy. On the contrary, many praised and welcomed it since it was only grist to the mill of domestic entrepreneurialism. Of course, this image should not be idealised, since there was also a great feeling of dissatisfaction present. The fiscal area was one of them, accompanied by the sense of deprivation in share of state investments. Even though people could sense that net capital outflow from Slovenia was increasing in the 1930s, they deemed the final balance sheet was still in their favour.

Slovenia was against centralism and state intervention. This is where the desires for a greater decentralization of the state originated in. This was mostly evident when a special Croatian unit, the Banovina Hrvatska was established. At that time, Slovenia also established a project for a special Slovenian unit, so called Banovina Slovenija. Its economic foundations were laid by Andrej Gosar, who vigorously refused concerns that changes should not be requested for fear of losing the market and these types of warnings were also put forward by some business circles. Gosar made it clear that the short-term economic benefits or possible losses cannot serve as a basis to reject a priori the demands to decentralize the country. The interests of Slovene nation as a whole have always been more important than the interests of individual companies or businessmen. Gosar made a further step forward and unequivocally claimed that the only way to maintain and increase the Slovenian share of the Yugoslav market in the long term, was to reform the country in order to achieve greater decentralization, including the economic sector.

Naj najprej začnem z dvema prigodama, ki na eni strani označujeta skrbi ob vstopu v jugoslovansko državo in na drugi strani prevladujočo percepcijo te države na ekonomskem področju v slovenskem okolju. Obe sta zanimivi in izpostavljata zgodbo širših dimenzij. Izolirani in brez historičnega ozadja delujeta zanimivo in duhovito, z umeštvijo v širše ozadje pa zelo ilustrativno.

Začnimo z vstopom v jugoslovansko državo. 29. oktobra pod vtisom odrekanja lojalnosti Habsburški dinastiji in v vznesenem vzdušju je Frana Milčinskega, kakor je razbrati iz njegovega dnevnika, prevevala tudi senca dvoma. Pa ne politične narave o smiselnosti zapustitve Habsburške monarhije. Njegove skrbi so bile drugače in drugačne narave. Glede na dejstvo, da je bil konec meseca in da se je bližal plačilni dan, se mu je zastavljalo enostavno vprašanje: "Ali dobimo 1.11 še plačo?"¹ Pomirjen z odgovorom, da je denar za uradniške plače že nekaj dni pripravljen, se je tudi sam prepustil prazničnemu in prešernemu vzdušju.

Ta drobna anekdota nam priča, kako se na ozadju prelomnih političnih odločitev pojavljajo vsakodnevne dileme, predvsem eksistenčne, kar pa se v kasnejših spominih in interpretacijah vse prerado pozablja. Da imamo le redko dokumentirane eksistenčne skrbi prebivalstva v prevratni dobi, ne more biti presenečenje. Ponazarja namreč stanje, ko ekonomija ni bila pomembna. Priča o dejstvu, da je bilo odrekanje lojalnosti habsburški vladarski hiši predvsem politična odločitev porojena iz vtisa nacionalne podrejenosti znotraj habsburškega cesarstva. In za povrh se je nemalokrat tudi zdelo, da gredo gospodarsko-socialni modernizacijski procesi z roko v roki z raznarodovalnimi procesi. Ne glede na vse to pa ni mogoče zanikati, da je z nastankom jugoslovanske države le ta postala tudi ekonomski projekt. Kajti posledice politične odločitve so imele tudi ekonomske učinke.

Drugača pa je bila podoba le nekaj let po ustanovitvi nove države. Pričakovanja so zbledela pod vtisom nove dinamike. Pride do percepcije, ki je prisotna med Slovenci ne glede na drugačne družbene, politične in ekonomske kontekste vse do konca jugoslovanske države.

8. februarja 1926 je v jugoslovanskem parlamentu na govorniški oder stopil Anton Korošec, nesporna avtoriteta in vodilni slovenski politik iz časa med obema vojnama. V svoji intervenciji je mimogrede navrgel ironično opazko:

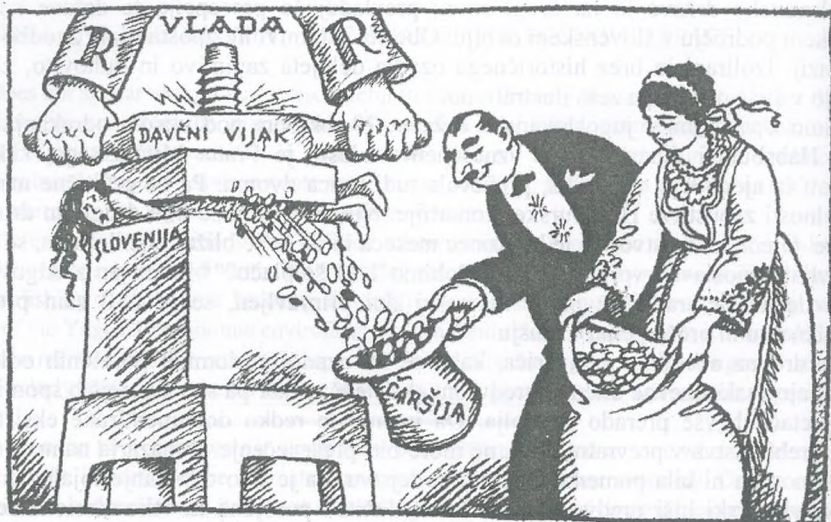
"GLEJTE, DANES JE DRŽAVA TAKO UREJENA: SRBI VLADAJO, HRVATI RAZGOVARJAJO IN MI (Slovenci!) PLAČUJEMO."

S temi besedami je sugestivno izrazil svoje občutenje nove jugoslovanske države in gospodarsko-politične stvarnosti.² Izrazil je prepričanje, ki kot zimzelena melodija ni izgubilo na aktualnosti ves čas obstoja jugoslovanske države.

Kmalu je sledilo pojasnilo, kako so Slovenci prišli v ta položaj. Ilustracija dojemanja novega relativnega položaja Slovenije v jugoslovanski skupnosti, ko je Slovenija postala neto plačnica je sledila kmalu. Čez slaba dva tedna je časopis *Ilustrirani Slovenec* objavil "pojasnilo" v sliki in besedi. Da so Srbi lahko vladali, Hrvati pa z njimi razpravljali je poskrbela davčna služba, ki je prekomerno obremenjevala slovenske davkoplačevalce.

¹ Fran Milčinski, *Dnevnik 1914–1920*. Ljubljana 2000, str. 386.

² Jurij Perovšek, *Srbi vladajo, Hrvati razpravljajo, Slovenci plačujejo*: (Mit in resničnost prve Jugoslavije). Časopis za zgodovino in narodopisje št. 2–3/2004, str. 405–427.

Slika 1:³

Če so v času med vojnama Slovenijo videli kot izčrpano dekle, trpni objekt vladanja, ki z lastnimi žulji plačuje Srbom za vladanje, Hrvatom pa za neskončno razpravljanje, se analogije in stereotipi po letu 1945 poglobijo.

Z dvema točkama smo pokazali temeljne značilnosti dobe. Na eni strani strah pred prihodnostjo in na drugi strani percepcijo te prihodnosti, ko so jo začeli živeti. Obe zgodbi iz dveh različnih obdobjev izpostavljata dve dilemi v katerih so znašli Slovenci ob nastanku in nadaljnjem življenju jugoslovanske države. Na eni strani negotovost vstopa v drugačen prostor, na drugi strani dileme gospodarskega prostora na katerem so delovale drugačne silnice in razmerja, kot so jih bili vajeni v okviru Habsburške monarhije. To pa je terjalo opredelitev lastnega ekonomskega položaja v spremenjenih okoliščinah in seveda v skladu s tem tudi prilagojeno ravnanje. Obe zgodbi sta produkt svoje dobe in produkt različnih historičnih kontekstov. In da bi ju lažje razumeli ju je potrebno razlagati oziroma tolmačiti iz časa samega oziroma iz značilnosti in obdobja v katerem sta nastali. Torej je potrebno izpostaviti ozadja, ki so botrovala tem vtisom.

V skladu s skrbmi Milčinskega so bila v prevratnih mesecih v ospredju kratkoročne težave,⁴ kot so bile že uvodoma omenjene plače, oskrba prebivalstva in gospodarstva, vzpostavitev prometa, itd... Razumljivo, da so bili strateški razmisleki v ozadju. V okviru takih razmislekov seveda ne moremo mimo Milka Brezigarja, ki je skušal dobiti vpogled v "novi svet". Naj torej na tem mestu zgolj na kratko orišemo kratkoročne in dolgoročne cilje, ki naj bi jih zasledovali v prevratni in poprevratni dobi. V prevratni dobi so kot strateška vprašanja izpostavljali naslednje točke: koncentracijo slovenskega denarnega premoženja, zaščito slovenskega premoženja ob prehajanju v novo državo in lastninske spremembe. Ukrepi, temelječi na teh treh ciljnih, so imeli skupno osnovo v dejstvu, da naj bi amortizirali učinke "krivične preteklosti". Zvesti sinovi naroda naj bi

³ Ilustrirani Slovenec, 21. februar 1926. Citirano po Alenka Puhar, Slovenski avtoportret 1918–1991. Ljubljana 1992, str. 40.

⁴ Jurij Perovšek, Slovensko gospodarstvo v času prevrata 1918. V Prevrati in slovensko gospodarstvo 20. stoletju (ur. Neven Borak in Žarko Lazarevič), Ljubljana 1996, str. 107–120.

prevzeli lastništvo gospodarskih subjektov v svoje roke, da bi zagotovili slovenski nacionalni interes. Historična konstanta slovenskega nacionalne ideologije je istovetenje slovenskosti lastnikov kapitala, gospodarskih subjektov in drugega premoženja s slovenskim nacionalnim ekonomskim interesom. Še več to je porok uresničitve slovenskega nacionalnega interesa.⁵ Da bi bilo to mogoče bi bilo nujno tudi združiti slovenske finančne zmogljivosti z namenom finančno podpreti "slovenizacijo gospodarskih podjetij". Hkrati bi bilo potrebno z ukrepi monetarne politike preprečiti razvrednotenje slovenskega finančnega in realnega premoženja ob prehodu v novo državo.

Na konceptualni ravni domišljeni cilji prevratne dobe so prej ko ne ostali na papirju. Do koncentracije kapitala ni prišlo, občutki prvenstva in zaslug so bili vendarle preveliki, da bi se bilo možno poenotiti. Tudi na monetarnem področju ni prišlo do ukrepanja, lastni monetarni politiki so se odrekli. Ostalo je zgolj drobno delo umika iz avstrijskih kron v bolj realne oblike premoženja. Nekoliko več uspeha je bilo na področju "slovenizacije" oziroma nostrifikacije tujega premoženja na slovenskih tleh, pri čemer pa vendarle velja opozoriti, da je šlo za bolj dolgotrajen proces.⁶

Nove meje so ostro zarezale v slovenski vsakdan, v slovensko narodno in gospodarsko tkivo. Državne in carinske meje so prekinile tradicionalne tokove blaga in ljudi. Število novodobnih Martinov Krpanov, ki so izkoriščali cenovna nesorazmerja, povpraševanje in ponudbo na obeh straneh meje, zlasti rapalske proti Italiji, se je močno povečalo.⁷ Pa tudi mnogi podjetniki so izkoristili to priložnost in pričeli ponujati celovite carinsko-špedicijske usluge, kot denimo podjetje Anteja Groma.⁸ Slovenski nacionalni prostor, ki so ga pred prvo svetovno vojno z združno mrežo deloma integrirali je postal razdeljen na štiri državne enote, pri čemer je samo jugoslovanski okvir nudil dovolj možnosti za ekonomsko napredovanje. Deli slovenskega naroda v Italiji, Avstriji in Madžarski so bili tudi v ekonomskem pogledu deležni vse prej kot naklonjenosti.

S tega stališča je bilo zelo pomembno, kakšna so bila pričakovanja ekonomskih potencialov in spodbud na področju jugoslovanske države. Glede na izkušnje iz preteklosti, kajti pretežni del prostora jugoslovanske države po letu 1918 je bil vendarle poznan že od prej, so se oblikovala tudi pričakovanja. Slovenski gospodarski krogi so bili zainteresirani za sodelovanje s področji, ki so pozneje prišla v sestav jugoslovanske države. Že nekje od preloma iz 19. v 20. stoletje lahko na slovenski strani opazimo povečano zanimanje za "jugoslovanski" gospodarski prostor. Seveda ne v smislu tistega po letu 1918, temveč v smislu trialističnega "jugoslovanstva", se pravi južnoslovanskih področij znotraj Habsburške monarhije. Začnejo se slovenska vlaganja na področje Hrvaške in Bosne. Najbolj izrazito v tem primeru izstopa bančništvo,⁹ kot predhodnik oziroma znanilec večjega nastopa podjetij iz drugih branž. Da se to dogaja v prvem desetletju 20. stoletja tudi ni presenečenje. Sledi namreč pomembnim gospodarskim spremembam v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja v slovenskih deželah, ko je gospodarski razvoj znotraj splošne konjunktore dobil hitrejši pospešek.¹⁰ S koncentracijo ka-

5 Več o tem glej Žarko Lazarevič, Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne". *Zgodovinski časopis* št. 1–2/2005, str. 101–110.

6 Žarko Lazarevič, Obrat proti jugu (Ukrepanje ob vstopanju v jugoslovanski gospodarski prostor). V *Prevrti in slovensko gospodarstvo v 20. stoletju*, str. 95–106.

7 Martin Premk, "Kmalu ne bo več poštenega konja ali goveda pri nas". Nekaj podatkov o tihotapstvu čez Javornike. *Zgodovina za vse*, 2003, str. 55–65.

8 Oris nekaterih važnejših kulturnih in gospodarskih ustanov in podjetij. *Spominski zbornik Slovenije*, str. 626.

9 Žarko Lazarevič, Oris razvoja slovenskega bančništva do prve svetovne vojne. *Prispevki za novejšo zgodovino* št. 2/1999, str. 75–90.

10 Žarko Lazarevič, *Od regionalnega k slovenskemu narodnemu gospodarstvu. Slovenija 1848–1998*. Ljubljana 1998, str. 273–277.

pitala je nastalo nekaj močnejših bančnih in industrijskih delniških družb, ki so bile sposobne svoj ekonomski prostor širiti predvsem na področje Hrvaške. Drugje so praviloma, zaradi bolj konkurenčnega okolja in lastne nezadostne kompetitivnosti, ostajale omejena na področje slovenskega etničnega prostora. Hrvaški in bosanski trg sta ponujala možnosti ekonomske rasti. Temu ekonomskemu gibalbu se je pridruževal tudi politični moment. Pri ocenjevanju teh procesov ne smemo namreč prezreti tudi politične naklonjenosti hrvaškega in bosanskega okolja.

Tako se je že pred nastankom jugoslovanske države vzpostavilo osnovno razmerje. Hrvaška kot pomemben trg slovenskega gospodarstva je v ekonomski percepciji predstavljala dopolnitev medsebojne politične naklonjenosti. Že takrat se je torej izpostavil značilen pojav, da je za Slovenijo jugoslovanska dimenzija pomenilo že sodelovanje s Hrvaško. Prek Hrvaške se je Slovenija navezovala na jugoslovanski prostor. Najbolj izrazito je bilo to v političnem oziru pred prvo svetovno vojno in tako je bilo nato v ekonomiji oziroma pri ekonomskem vživljanju v jugoslovansko nacionalno-ekonomsko območje.

In iz izkušenj tega sodelovanja so izvirala tudi pričakovanja ekonomskih dimenzij in potenciala novega prostora. Tu se zopet naslanjamo na Brezigarja, ki je uspešno formuliral splošno sprejeto mnenje.¹¹ Na načelni ravni je Brezigar izpostavil dopolnjujočo gospodarsko strukturo. Večji agrarni značaj Hrvaške/Jugoslavije je videl kot pomembno dopolnilo večjemu relativnemu deležu industrije v Sloveniji. Slovenija naj bi se povsem odprla za uvoz kmetijskih pridelkov in izdelkov in to brez bojzani za lastno kmetijstvo. Prej nasprotno, prepričan je bil, da bo jugoslovanska konkurenca spodbudila slovenske kmete, da bodo z posodabljanjem in sledečo večjo ekonomsko učinkovitostjo pridelave in prireje nadoknadili in preseгли konkurenčne prednosti, predvsem slavonskih in vojvodinskih kmetov. Prav tako je bil prepričan, da bo na kmetijskem področju prišlo do delitve dela, višje ravni obdelave kmetijskih pridelkov naj bi opravljali v Sloveniji zaradi bolj razvitega industrijskega sektorja. S tem je odprl tudi drugo stran bodočih gospodarskih odnosov. Izpostavil je prepričanje, da bo notranje povpraševanje pospeševalno gibalo slovenske industrializacije, ki bi v vzajemnem odnosu zopet bila v korist hitrejšega gospodarskega napredka drugih jugoslovanskih področij. Njegova osnovna teza je torej bila, da bo medsebojna trgovina in tesnejše sodelovanje spodbudilo hitrejši gospodarski razvoj nove države.¹²

Ta pričakovanja so izvirala iz poznavanja gospodarskih značilnosti regionalnega področja in obetajočih se gospodarsko-strukturnih sprememb. Z nastankom jugoslovanske države se je tako že na samem začetku spremenil tudi relativnostni položaj nekdanjih področij Habsburške monarhije. Slovenija je na mah postala gospodarsko in tehnološko najnaprednejši del države, kraji in prebivalstvo v povprečju med najbogatejšimi v državi. In to kljub temu, da so bili dotedanji gospodarski dosežki v habsburškem okviru¹³ ali kasneje v 20. stoletju v mednarodnih okvirih precej skromni.¹⁴ Brez vpliva na samozavest, predvsem politično, to gotovo ni moglo ostati.

11 Zdenko Čepič, "Narodnogospodarske zamisli pri Slovencih v času odločitve za prvo narodno državo". Prispevki za zgodovino delavskega gibanja št. 1–2/1984, str. 101–121.

12 Milko Brezigar, *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*. Celje: Omladina, 1918.

13 Razkorak zgovorno ilustrira podatek, da je v letu 1910 npr. slovenski bruto proizvod na prebivalca presegal jugoslovanskega za trikrat. Slovenski bruto proizvod na prebivalca v letu 1910 je dosegal 220 dolarjev, v južnih predelih Jugoslavije pa borih 70 do 80 dolarjev. Toussaint Hočevar, *The Structure of the Slovenian Economy 1848–1963*. New York 1965, str. 114.

14 David Good in Tongshu Ma, *The economic growth of Central and Eastern Europe in comparative perspective 1870–1989*, *European Review of Economic History* št. 2/1999, str. 103–137 in Angus Maddison, *The World Economy. Historical Statistics*, Paris 2003.

Sprememba relativnostnega položaja v politično, kulturno in gospodarsko sila raznorodni državi, je imela večplastne posledice, zlasti na fiskalnem področju. Slovenija in Hrvaška sta postali v Jugoslaviji neto plačnici, kar je bil povod nenehnih političnih konfliktov. Vir tovrstnih konfrontacij je bil v političnem in gospodarskem nesorazmerju v državi. Politična moč se je osredotočila v Beogradu, ekonomska je bila locirana v Sloveniji in na Hrvaškem. Nosilci politične premoči torej niso zmogli tudi ekonomske nadvlade. V primerjavi s Habsburško monarhijo je torej nastopila nova dimenzija, manj razviti naj bi določali pogoje gospodarjenja. Srbska stran je z obvladovanjem državnih mehanizmov skušala uravnoveževati ekonomsko nekonkurenčnost. Navzven se je ta spopad kazal kot spopad med centralistično in avtonomistično oziroma decentralizirano zasnovno družbenega mehanizma.

Sprememba relativnega položaja posamezne pokrajine je bila hkrati determinirana tudi s spremembo relativne ravni cen v korist industrijskega sektorja. Učinki tega procesa, ki niso bili prav nič enoznačni, so močno vplivali na slovensko videnje jugoslovanskega ekonomskega prostora. Pridobitve na gospodarskem področju so bile pozitivne in negativne. Pozitivne za neagrarne dejavnosti, manj za agrarne. Pri teh se Brezigarjeva pričakovanja niso povsem uresničila. Teh dejstev so se v Sloveniji dobro zavedali. V času med obema vojnama, zaradi industrializacijskega sunka v dvajsetih letih, bi bilo težko najti koga, ki ne bi priznaval pomena jugoslovanskega trga za slovensko gospodarstvo.¹⁵ Tudi kritičnih besed na račun ekonomskega nacionalizma ni bilo slišati. Nasprotno, pohvalnih in odobravajočih je bilo zelo veliko, saj je šel v prid domači gospodarski podjetnosti. Vsekakor pa ne smemo idealizirati podobe. Obstajalo je tudi nezadovoljstvo in to kar precej razširjeno. Fiskalno področje je bilo že tako, pridruževal pa se je tudi občutek prikrajšanosti na področju javnih naročil, zlasti vojaških nabav, in državnih investicij. Čeprav so slutili, da se neto odliv iz Slovenije povečuje v tridesetih letih, pa so presojali, da je v končnem bilanca še vedno ugodna. Zato v Sloveniji ni bilo tako burnega odziva na jugoslovansko ekonomsko stvarnost kot v hrvaškem primeru z znamenito knjigo "Ekonomska podloga hrvatskog pitanja", čeprav so se enaka vprašanja odpirala tudi v slovenskih medijih.¹⁶

Navkljub temu se je vprašanje jugoslovanskega ekonomskega prostora v Sloveniji zastavljalo drugače in tudi ni pomenilo izključevanja manifestacij nezadovoljstva. Centralizmu in državnemu intervencionizmu tudi v Sloveniji niso bili naklonjeni. Od tod izvirajo želje po večji decentralizaciji države. Najbolj se je to pokazalo ob ustanovitvi posebne hrvaške enote, Banovine Hrvaške. Dejstvo Banovine Hrvaške in pa stvarnost tridesetih let je nezadovoljstvo še okrepila. Vzdušje močne državne intervencije v ekonomiji v drugi polovici tridesetih in zadrege ustavljaljočega se razvoja kot posledice velike gospodarske krize, so bile dodatna spodbuda potrebnega razmisleka. Nenazadnje je tudi industrializacija drugih jugoslovanskih predelov, prenosi sedežev nekaterih podjetij v Beograd¹⁷ in nameravane prestavitve proizvodnje na jug države zaradi cenejše delovne sile v Sloveniji zastavljalo družbi kot celoti nove dileme. To je seveda terjalo redefiniranje slovenskega gospodarskega položaja na jugoslovanskem

¹⁵ Značilne so bile besede: "v teku desetih let izvršil se je v Sloveniji velik preokret, ... da je želja po industrializaciji po prevratu okupirala naše ozemlje. Vzrokov za ta nenadni preokret je bilo več. Prvič smo bili odsekani od bivše Avstrije, ki nas je z industrijski proizvodi po večini zalagala in je obstajalo upanje, da bodo izdelki domače industrije dobili živahen odjem. Drugič je struktura nove države z eminentno agrarnim značajem sama spodbujala k industrializaciji." Janko Jovan, Glavne produktivne sile v gospodarstvu Slovenije. Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 485.

¹⁶ Glej Žarko Lazarevič, Dojemanje stvarnosti – stvarnost dojemanja. Prispevki za novejšo zgodovino št. 1/2006, str. 145–154.

¹⁷ Podrobneje išči pri France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji. Borec, Ljubljana 1976.

trgu. Odziv sicer ni bil množičen, vendar lahko izpostavimo določena stališča, ki pomenijo nadgradnjo dotedanjih stališč. Najprej naj začnemo z gospodarskimi vidiki. Temeljno stališče je bilo, da je država na gospodarskem razpotju, ko se spreminja njena notranja gospodarska struktura. Z industrializacijo se je zastavljalo vprašanje delitve dela med posameznimi pokrajinami. Prepričani so bili, da centralizirana in intervencionistična gospodarska politika onemogoča vzpostavitev "zdrave" konkurence, neoviranega konkurenčnega okolja. Da onemogoča gospodarske procese oziroma razvoj po njegovi lastni dinamiki. Industrializacijo drugih predelov države so šteli za koristno, saj je slovenskemu gospodarstvu omogočala širitev in poglobitev trga. Hkrati pa ponujala priložnost, da Slovenija v delitvi dela preide na višje in bolj zahtevne stopnje proizvodnje, kjer je potrebno več znanja, tehnologije in kapitala.¹⁸

Temu miselnemu toku se je pridružil tudi Andrej Gosar, ki je na ozadju in mimo političnega projekta posebne slovenske enote, Banovine Slovenije,¹⁹ podal svoje celovito videnje slovenskega gospodarskega položaja v novih razmerah. Odločno se je postavil v bran decentralizacije države in v bran zahteve po Banovini Sloveniji. Neomajno je zavračal pomisleke, da sprememb ne bi smeli terjati zaradi bojzani pred izgubo trga. Tovrstna svarila so prihajala iz vrst gospodarstvenikov. Jasno je opozoril, da zaradi kratkoročnih gospodarskih koristi ali morebitnih izgub na drugi strani, ni mogoče vnaprej zavračati ali zavreči zahtev po decentralizaciji države. Interesi skupnosti so nad interesi posameznih podjetij oziroma podjetnikov. Gosar je naredil korak naprej in povsem nedvoumno zatrdil, da je edina pot za dolgoročno ohranjanje ali večanje slovenskega deleža na jugoslovanskem trgu ravno reforma države v smeri decentralizacije, tudi na gospodarskem področju. Njegovo izhodišče je namreč bilo, da jugoslovanska unitarno zasnovana gospodarska in socialna politika ne upošteva v zadostni meri slovenskih interesov, potreb in posebnosti. Zato bi bila potrebna posebna, slovenska gospodarska in socialna politika,²⁰ ki pa bi bila mogoča le z jasno razmejitvijo pristojnosti med centrom in banovinami. Prepričan je bil, da je centralistična ureditev države dajala osrednjim oblastem veliko več možnosti za pospeševanje industrializacije drugih predelov države, kot bi bilo to mogoče ob enakomernejši ("pravičnejši") razdelitvi politične in finančne moči po vseh pokrajinah države. Industrializacije drugih predelov države ni zavračal, nasprotno pozdravljal ga je. Nesporno se mu zdelo, da nimajo druge poti za reševanje nakopičenih gospodarsko-socialnih stisk prebivalstva. Vendar pa je ob tem terjal, da Slovenija z decentralizacijo pridobi oblastne vzvode, da bi bila sposobna prilaganja novim razmeram, da bi lahko z okrepi ekonomske politike spodbudila krepitev konkurenčnih prednosti slovenskih podjetij in s tem tudi ohranjanju oziroma večanju svojega deleža na jugoslovanskem trgu.²¹

¹⁸ Črtomir Nagode, Naravne osnove smotrne upravne ureditve naše države. Misel in delo št. 11–12/1939, str. 362–363; Stanislav Roglič, Jesenice in Zenica. Tehnika in gospodarstvo št. 11–12/1935–36, str. 227.

¹⁹ Jurij Perovšek, Srbi vladajo, Hrvati razpravljajo, Slovenci plačujejo : (Mit in resničnost prve Jugoslavije). Časopis za zgodovino in narodopisje št. 2–3 /2004, str. 405–427.

²⁰ Andrej Gosar, Osnovna narodnogospodarska in socialna vprašanja Slovenije. Bohinjski teden. Zbornik predavanj akademskega kulturno-socialnega tedna SKAD Zarje v letu 1939. Založila Zarja, Ljubljana 1940, str. 89–102.

²¹ Andrej Gosar, Banovina Slovenija. Politična, finančna in gospodarska vprašanja. Založilo Dejanje, Ljubljana 1940.